

Lojze Spacal

Leta 1997, ob devetdesetletnici rojstva svetovno znanega slovenskega slikarja in grafika Lojzeta Spacala, so v galeriji Revoltella v Trstu postavili obsežno pregledno (antološko) razstavo njegovih del, pregled njegove skoraj šestdesetletne ustvarjalnosti (1937-1995). Na ogled je bilo postavljenih 241 Spacalovih del v vseh tehnikah: olja, risbe s tempera barvami, monotipije, slike v mešani tehniki, kolaži, akvareli, tapiserije, skulpture v lesu in steklu, matrice, lesorezi in linorezi ter sitotiski. »Razstava je dokazala, da še tako 'nenavadna' dela pri Spacalu ne pomenijo preloma ali zanikanja prejšnjega načina ustvarjanja, ampak samo korak naprej v smeri iskanja bistvenosti izraza,« je zapisala Magda Jevnikar. Spacalova dela hranijo številni muzeji in galerije po Evropi in Ameriki. Posebne vrste "galerija" je župnijska cerkev v Gradnem v Goriških Brdih, katere notranjščino je Lojze Spacal poslikal s freskami leta 1942, na začetku svoje umetniške poti.

Deček brez očeta z mnogimi poklici

Lojze Spacal v številnih svojih umetninah razodeva globoko navezanost na kraško pokrajino in na življenje njenih ljudi. To bomo razumeli, če vemo, da so tam korenine njegovega rodu. Njegovo rojstno mesto je Trst, kjer je zagledal luč sveta 15. junija 1907. Oba starša, tako oče Andrej, kamnosek in zidar, kakor tudi mati Marija Novak, sta bila doma iz Kostanjevice na Krasu. Lojze je že v nežni mladosti okusil grenkobo življenja: ko mu je bilo komaj štiri leta, je umrl oče in mati vdova je le stežka preživljala družino. Enajstletni deček je bil prisiljen poiskati delo in se sam preživljati. Opravljal je najrazličnejše "poklice": pomagal je pri pleskarstvu, nato je delal kot električar, mizar, klepar in trgovski pomočnik. Obenem pa je hodil v šolo: najprej v Ciril-Methodovo osnovno šolo, nato pa v meščansko (srednjo) šolo pri Sv. Jakobu v Trstu. Kot zavednega Slovenca in antifašista so ga fašistične oblasti leta 1929 aretirale in ga za tri leta konfinirale (izgnale) v južno Italijo. Ko je bil tako daleč od doma in svojih ljudi, je nenadoma začutil v sebi veselje do slikarstva. Odkril je izpovedno moč likovnega jezika in je tudi ta čas izkoristil za učenje. Začel se je pripravljati na maturo, ki jo je po vrnitvi iz konfinacije opravil na umetnostnem liceju v Benetkah leta 1932, ko je bil star petindvajset let. Študiral je še naprej in dve leti kasneje v Rimu opravil izpite za profesorja risanja. Zatem je tri leta (1934-1937) poučeval na srednjih šolah v Trstu, obenem pa je obiskoval Akademijo Brera v Milanu in Visoko šolo za dekorativno umetnost v

Monzi. S samostojno slikarsko razstavo se je javnosti predstavil leta 1940.

Kot slikar rojen v rimskih zaporih

Spacal je rad poudarjal, da se je kot slikar in grafik rodil v samotni celici rimskih zaporov. Odločilnega pomena je bilo tudi njegove srečanje s člani skupine "Corrente" med študijem v Milanu in Monzi. Sprva se je ukvarjal z oljnim slikarstvom, pozneje se je posvetil grafiki in v njej dosegel umetniški vrh. Prelomnico v njegovih likovnih iskanjih in preverjanjih je pomenila razstava njegovih del v milanski galeriji Il Milione leta 1944, ki je vzbudila veliko zanimanje tako pri kritikih kot pri ljubiteljih umetnosti. »Odslej se njegova umetniška pot samo strmo vzpenja,« piše Nelida Silič Nemeč, »saj je prevzel eno vodilnih mest v italijanski grafiki in prav tako odlično mesto zavzema tudi v Sloveniji.« Ljubljanskim ljubiteljem umetnosti se je predstavil na razstavi slikarskih in grafičnih del tržaških umetnikov leta 1950. Sodeloval je na vseh Mednarodnih grafičnih bienalih v Ljubljani. Vedno več samostojnih razstav je imel v Italiji in Sloveniji ter drugod po Evropi. V svojem dolgoletnem ustvarjalnem obdobju je Lojze Spacal dokazal, da je »nedvomno umetnik evropske razsežnosti, a močno navezan na lastne korenine, saj zna poiskati ustvarjalni navdih v sožitju s pokrajino« (Nelida S. Nemeč). Umetnostni zgodovinar in kritik Jure Mikuž je zapisal, da pri Spacalu sprva prevladuje človeška postava, ki pa v petdesetih letih začinja izginjati, »umetnika vse bolj priteguje pokrajina Krasa... Samosvojo prepesnitev Krasa vedno bolj učinkovito podaja v grafiki, predvsem v barvnem lesorezu.« Zanimive so njegove dekorativne stvaritve za javna poslopja (mozaiki), z veliki tapiserijami in panoji je leta 1969 opremil italijansko čezoseansko ladjo Leonardo da Vinci.

Galerija v Štanjelu, dom v Škrbini

Lojze Spaca je bil »pesnik kamna, morja in sonca«. Dolga leta je bil razpet med Piranom in Škrbino, kjer si je uredil dom po okusu svoje kraške duše. Kras je bil njegov svet. Znani italijanski umetnostni kritik Vittorio Sgarbi je v razstavnem katalogu leta 1986 o Spacalu, ki ga je visoko cenil, zapisal, da svojo kraško pokrajino »preobrazi v čiste prostorske slutnje: gre za daljna obzorja, za terasaste planjave, za polja, ki jih v svetli mesečini ograjujejo zidovi in plotovi«. Lepota morja z zibajočimi se čolni, s solinami in dišečim rastlinjem ga je prevzela za nekaj časa. Njegova talna ljubezen je bil Kras, kjer je polno zadihal in se ves predal odkrivanju njegovih skrivnosti. »Ni šlo za iskanje idile, ampak za ljubeče in

potrpežljivo zbiranje in ovrednotenje vseh oblik življenja in ustvarjanja, ki so doma sredi nenaklonjene narave. Marsikdo je vzljubil Kras skozi Spacalove oči, naučil nas je ceniti še tako vsakdanje predmete, naivne okraske, dotlej prezrte podrobnosti« (Magda Jevnikar).

Ob bližajočem se osemdesetem dnevu svojega rojstva je umetnik občini Sežana maja 1988 podaril 130 svojih del: tapiserijo, olja, monotipije, slike v mešani tehniki ter grafije - lesoreze in linoreze. Ta so kot stalna postavitev razstavljena na štanjelskem gradu v galeriji, ki nosi umetnikovo ime. V Škrbini pri Komnu, kjer je (občasno) v svoji lepo urejeni hiši prebival, si je izbral zadnji dom. Po srečanju s sestro smrtjo 6. maja 2000 v Trstu so ga 13. maja v Škrbini položili v naročje kraške zemlje z blagoslovom za verne pokojne.